

התדרדרות בהסכמה הלאומית ("סטטוס קוו")

**ניתוח השלכות הרוחב של פריצת הסטטוס קוו
בעניין המסחר בשבת בתל אביב,
כחלק מסדרת מחקרים בתחום**

כמה סוגיות משמעותיות בעניין יום השבת עומדות כיום בפני מקבלי ההחלטות במדינת ישראל. למעשה, ההכרעה שתתקבל ביחס לסוגיות אלו תקבע במידה רבה מה יהיה אופיו הציבורי של יום השבת בישראל. מובאת לפניכם סקירה על מעמד השבת לאורך השנים וההשלכות הנובעות מכך לסוגיות נוספות שעל הפרק, מתוך הכרה כי בעניין חשוב זה יש לגבש עמדה הבוחנת את הסוגיה באופן רחב ולא על פי הלך רוח משתנה כזה או אחר.

תקציר

1. עוד לפני קום המדינה-כחלק מתהליך גיבוש חיי הציבור המתחדשים של עם ישראל, נוצר הסטטוס קוו, כהסכמה מהותית על אופי הציבוריות הראוי לישראל מצד התחשבות בזהות הלאומית-הסטורית ובחלקי העם השונים. תפיסת היסוד שנקבעה הייתה: צביון ציבורי בעל אופי יהודי בסוגיות היסוד ובראשן השבת.
 2. הסטטוס קוו קובע תחומים בהם **הצביון הציבורי (המהותי וה"ניראותי") גובר על האינטרס הפרטי**, מתוך הבנה, שיש מקומות שההלכה היהודית והצביון היהודי- חיוניים להגדרת הזהות הלאומית וממילא ליכולת המעשית של חיים משותפים של כלל חלקי הציבור כעם אחד.
 3. מראשית שיבת ציון נוצר הצורך לשמר את אופי השבת וקדושתה במרחב הציבורי מתוך ההבנה שמדובר בקניין לאומי שאין לפגוע בו.
 4. החקיקה בעניין השבת באה לממש את עקרון הסטטוס קו, ומגמתה לשמר את צביון השבת הציבורית במדינת ישראל.
 5. חקיקה זו אינה נשמרת ונאכפת כראוי בתחום המסחר, התעשייה ועוד, דבר המביא לפגיעה קשה ברוח החוק בדבר חשיבות השמירה על אופי השבת במדינת ישראל.
 6. גורמים שונים פועלים לכרסום בערך החשוב של השבת הציבורית ולשינוי הסטטוס קוו מטעמים ליברליים קיצוניים העטופים בטענות של צדק חברתי וחופש הפרט.
 7. המדד שעל פיו יש לקבל הכרעות לאומיות בעניין השבת הוא האם אנו שומרים או פורצים את אחד מהיסודות שעליהם הושתתו חיינו הציבוריים - אופי השבת במרחב הציבורי.
- א.** שינוי חוקי העזר בתל אביב מהווה צומת דרכים קריטית שתוביל לשינוי בקנה מידה ארצי, וכפי שכבר הצהירו במספר רשויות. צעד כזה יאפשר פעילות מסחר המונית בשבת ויהפוך את יום המנוחה היהודי-לאומי ליום המסחר השבועי.
- ב.** 'פשרה' בנוסח "מסחר לא תרבות כן" היא הטעיה, שכן **המצב הקיים מכוח הסטטוס קוו' נוצר כהסכמה משותפת המתחשבת בצדדים השונים, לא באופן של ויתור הדדי, אלא מתוך רצון לאזן בין אפשרות חיים פרטיים לבין סוגיות מהות ומצבים של "ניראות" במרחב הציבורי. הקריאה ל"פשרה" אינה אלא פרצה שתרחיב את חילול השבת ותשנה את אוירת השבת הנהוגה במדינת ישראל, וממילא זוהי שבירה ממוסדת של הסטטוס קוו.**
- ג.** הפתרונות השונים המוצעים בסוגיית התחבורה הציבורית בשבת פוגעים ברעיון של שמירת אופי השבת במרחב הציבורי כערך מהותי שאין לפגוע בו לצורך ערכים פחותים במעלה.
- ד.** ההצעה ליום מנוחה נוסף ביום ראשון לוקה בפגמים מהותיים ביחס להשלכות על מעמד יום השבת ועלולה להוות פגיעה משמעותית במצב הקיים כיום.
8. יש לערוך מספר תיקונים בחוק על מנת להבהיר באופן חד משמעי את כוונת המחוקק ולמנוע מצב שפרצות בחוק יביאו לפרשנות המעוותת אותו. בנוסף יש לנקוט בצעדים מגבירי אכיפה ששיבבו את שמירת החוק בכדי לשמור על אופי יום השבת.

1. הסטטוס קוו

כידוע, מה שהתווה את התנהלות מדינת ישראל בסוגיות היסוד של דת ומדינה היה הסכם ה"סטטוס קוו" ההיסטורי, המבוסס למעשה על מכתבו של בן גוריון להנהלת 'אגודת ישראל' ב19/6/1947, למניינם.

המניע ליצירת הסטטוס קוו ולשמירתו במשך שנים מבוסס על שתי סיבות:

- (1) הרצון לאפשר חיים משותפים במדינת ישראל לכל חלקי העם.
- (2) התפיסה כי צביון המרחב הציבורי-לאומי במדינת ישראל צריך להיות בעל אופי יהודי.

צביון יום השבת מופיע כנקודה הראשונה ב'מסמך הסטטוס קוו' שקובע - "ברור שיום המנוחה החוקי במדינה היהודית יהיה יום השבת".

חשיבות שמירת השבת עפ"י ה'סטטוס קוו' כמקבעת צביון יהודי למדינה באה לידי ביטוי גם בדברי דוד בן גוריון, מחולל ה'סטטוס קוו':

"אין יהודי חייב להיות דווקא אדוק למען יראה הערך הרב שיש בקיום השבת ומועדי ישראל, כימי מנוחה וחגים היסטוריים **המנחילים צביון יהודי ורציפות היסטורית לחיינו הציבוריים**".

[דוד בן-

גוריון בספרו "נצח ישראל", עמ' 154].

בהקשר לזה יש להוסיף כי אף על פי שכידוע בן גוריון עצמו לא שמר שבת באופן פרטי, הוא הקפיד מאוד על כבוד הציבורי. בשנת 1965 למניינם, השתתף בהלוויה הממלכתית של ראש ממשלת בריטניה, וינסטון צ'רצ'יל, שהתקיימה בשבת. אך בניגוד לשאר מנהיגי אומות העולם, בן-גוריון לא נטל חלק בשיירת רכבי מסע הלוויה אלא הקפיד לקיים צעדה אישית מהמלון בו שכן לאחוזת הקבר בשל קדושת השבת [עפ"י ארכיון צ'רצ'יל ודיווחי התקשורת].

2. ערך השבת הציבורית במדינת ישראל

מאז ומתמיד היוותה השבת ערך משמעותי במעגל החיים הפרטי של כל יהודי ובמעגל הציבורי-לאומי שלנו כעם.

מראשית הציונות, וביותר מאז הוקמה מדינת ישראל, ניצב בפנינו אתגר מחודש - שמירת השבת במרחב הציבורי. לא רק אחריות אישית של כל אחד על חייו ועל ביתו אלא אחריות לאומית על שמירת אחד מסממני זהותנו המובהקים - יום השבת .

מני אז הוטלה בפנינו המשימה לקבוע כיצד יפעלו המערכות הכלליות, מה יהיה אופיו של הרחוב וכיצד יראה המרחב הציבורי במדינת ישראל, באופן שיבטא נאמנה את הוקרתנו ושמירתנו על יום השבת כמקור ברכה המלווה את עם ישראל משחר קיומו ועד היום.

היטיב לבטא זאת הרב יצחק הרצוג -הרב הראשי לישראל בקום המדינה :

” אנו פונים בשם היהדות כולה אל השלטונות הממשלתיים והצבאיים להבין מהי השבת לישראל .. תנו ידכם לברית השבת למען הצלת השבת. החובה של הצלה זו מוטלת על הכל, על הציבור ועל היחיד. בראש ובראשונה חובה זו מוטלת על הגופים הציבוריים... להתעורר לפעולת הצלה מתוך ההכרה **שבמידה שהשבת הולכת ומתחללת בה במידה הולכת ונפסדת הצורה המקורית העיקרית של הבית**

הלאומי.”

[”למען השבת”,הוצאת מוריה,תש”ד]

אם כן, דווקא רגש האחריות על צביונה של המדינה בכללה, ולא דאגה לסקטור כזה או אחר- כפי שטועים לפעמים לחשוב - הוא שצריך לדחוף אותנו לפעול למען שמירת אופייה של השבת הציבורית בישראל.

ככל שיתחזק צביונה הציבורי של השבת בישראל, היא תתגלה לא כדוחקת את חיי החולין אלא כמקור של עוצמה וברכה לחיים הפרטיים והלאומיים גם יחד.

3. החקיקה בעניין השבת

את רוח זו - ערך שמירת השבת הציבורית - של הסטטוס קוו המשיכה גם החקיקה בסוגיות השבת, וכפי שציין נשיא בית המשפט העליון, שמעון אגרנט, כי אין זה מקרה שהמחוקק קבע את יום השבת כיום המנוחה של היהודים: "דבר המלמד שהוא ראה את העניין של שמירת השבת, במובן האמור, משום קניין לאומי של העם היהודי, שיש לשמור עליו במדינת-ישראל.."^[שמעון אגרנט, בג"ץ 287/69 מירון נ' שר העבודה ואח']

העיקרון הזה הוא שעמד בבסיס רציונאל החוק, וכפי שביאר זאת נשיא בית המשפט העליון, מאיר שמגר (ביחס לחוק שעות עבודה ומנוחה):

"בקביעת העיקרון של קיום יום מנוחה שבועי והועדתו בשבת חתר המחוקק להגשים שתי מטרות משולבות: ראשית, מטרה חברתית, לפיה ראוי לייחד יום מנוחה שבועי לכל אדם כדי שיוכל לנוח בו ממלאכתו.. שנית, **הועדת המנוחה בשבת נעשתה על רקע ציווי ההלכה ומסורת ישראל.**"^{[מאיר שמגר,}

בג"ץ 5073/91 תאטראות ישראל בע"מ נ' עיריית נתניה]

ביטוי משמעותי לחשיבות העליונה של שמירת צביון השבת במדינה בעיני המחוקק ניתן לראות בכך שערך השבת אף קודם לערכים חשובים אחרים הקשורים לחופש הפרט, וכפי שביטאה זאת שופטת בית המשפט העליון, דליה דורנר (בנמקה מדוע החוק לא סותר את חופש העיסוק):

"אכן, איסור העבודה בשבת פוגע בחופש העיסוק..ברם, חוק-היסוד מתיר פגיעה בחופש העיסוק, בחוק ההולם את ערכיה של המדינה, שנועד לתכלית ראויה. ... **קביעת יום המנוחה ליהודים בשבת מגשימה את ערכיה של המדינה כמדינה יהודית ודמוקרטית.** שני ערכים אלה משתלבים בהרמוניה מלאה בחוק הנדון. ליום מנוחה לעובדים מטרה סוציאלית וחברתית, ואילו היהדות.. קידשה את יום השבת כיום המנוחה של בני העם היהודי. **יום השבת הוא ערך לאומי לא פחות מאשר ערך דתי.**"

[דליה דורנר, בג"ץ 10687/02 'הנדימן-עשה זאת בעצמך' נ' מדינת ישראל]

ברוח זו נחקקו החוקים המרכזיים בעניין השבת- חוק שעות עבודה ומנוחה שקבע איסור העסקת עובד ביום המנוחה השבועי וחוק פקודת העיריות ('חוק ההסמכה') שמקנה לעיריות סמכות להסדיר את איסור פתיחת עסקים בימי המנוחה.

יש לציין שפעמים אף עשה המחוקק תיקונים לחוק לאחר שפרשנותו המשפטית לא נתנה לו להגשים את ייעודו, וכפי שקרה בהקשר לחוק העיריות לאחר החלטת השופטת אילה פרוקצ'יה (בשנת תשמ"ז/1987) שקבעה שאין בסמכות העיריות לחוקק חוקי עזר לשמירת השבת כיון שיש בהם משום התערבות בתכני החיים של התושבים, מה שהביא לתיקון בחוק (וכונה 'חוק ההסמכה') שהקנה לרשויות המקומיות את הסמכות להסדיר איסור פתיחתם של עסקים בימי המנוחה ולהבטיח המשך תוקפם של החוקים הקיימים

המשמרים את אופי השבת במרחב הציבורי. ובכך למעשה נקבע המצב החוקי כפי שהוא נוהג היום.

אמנם קיימים הבדלים שונים בין חוקי העזר העירוניים [לדוגמא, בירושלים נאסר למכור אוכל מחוץ לכותלי בית האוכל לעומת תל אביב ששם אין הגבלה כזו, וכן הבדלים נוספים], אבל מכל מקום העיקרון שנקבע בהם משותף - אין להתיר פעילות מסחר בשבת ואת פעילות האוכל שהותרה יש לצמצם באופן שלא תפגע באווירת השבת.

4. הפרצות בשמירת החוק

לפי האמור לעיל, ברור אם כן שכל פגיעה בקיום ובאכיפת החוק גורמת לפגיעה קשה ברוח עקרונות החוק בדבר חשיבות השמירה על אופי השבת במדינת ישראל.

לצערנו, למרות הגדרות החוק, 25 השנים האחרונות אכן נפרצו פרצות רבות בשמירת השבת במרחב הציבורי במדינת ישראל שיש בהם כדי לפגוע באופן מהותי בצביונה של מדינת ישראל כמדינה יהודית.

בתחום המסחר - ישנם בתי עסק רבים שפתוחים בשבת במיוחד במרכזי הקניות הגדולים שמחוץ לערים.

בנוסף, בעשרות השנים האחרונות העיריות נמנעו מלאכוף את חוקי העזר באופן משמעותי והסתפקו בהטלת קנסות שהעשירו את העיריות ולא נצלו את סמכותם לסגור את העסקים שפתוחים בשבת.

- בנוסף א' המצורף מצויים נתונים מדאיגים על היקף המסחר בשבת.

בתחום המפעלים - נתונים כלליים שבידינו מדברים על פתיחה של כ-300 מפעלים בשבת מתוך 1,930 מפעלים שקיימים בארץ (כלומר כ-15%), כאשר רק ל-100 מפעלים יש היתר לפעול בשבת מטעם משרד התמ"ת. מדובר בפגיעה חמורה ביכולתו של עובד שומר מסורת לשבות בשבת או לחילופין להתקבל לעבודה.

5. ניסיונות לפריצת הסטטוס קוו

בנוסף לכרסום בקיום החוק ואכיפתו, ישנם גורמים שונים המעוניינים לשנות את אופייה היהודי של מדינת ישראל שמתסיסים ופועלים לשינוי הסטטוס קוו הקיים ביחס לשמירת השבת במדינת ישראל ומנסים לחבל בהסכמה חוצת המגזרים שקיימת במשך שנים.

גורמים אלו מנסים להשתמש בטענות שונות דוגמת- חופש הפרט, תמיכה בחלשים וכדומה כאשר באמת כל אלו אינן אלא איצטלה למטרותיהם לשנות את אופי השבת במרחב הציבורי.

[דוגמה אחת מיני רבות להמחשת אופן הפעולה הזה-

באתר תנועת "ישראל חופשית", מפורטת סיבת פעילות התנועה למען הפעלת תחבורה ציבורית בשבת כך:

"אנחנו נאבקים למען תחבורה ציבורית במתכונת מצומצמת בשבת, כי תחבורה ציבורית בסופי שבוע:

- מצילה חיים

- צדק חברתי וחופש תנועה לאלו שידם אינם משגת רכב או שנבצר מהם לנהוג

- מקדמת עירוניות מתפקדת וסביבה ירוקה ובריאה יותר"

אמנם בחזון התנועה המופיע באתר נאמר כך:

"תנועת ישראל חופשית היא תנועה אזרחית, לא מפלגתית, הפועלת למען שינוי מערכת היחסים בין הדת והמדינה, הבטחת חופש במרחב הציבורי ולכינון חברה חופשית, פלורליסטית

ודמוקרטית ברוח הציונות ומגילת העצמאות.. שיטת העבודה שלנו היא יצירת לחץ ציבורי על נבחרי הציבור במישור המקומי והארצי על מנת לקדם חברה חופשית בישראל. אנחנו פועלים בזירות שונות- ברשתות החברתיות, בתקשורת, ברחוב, בכנסים ובפאנלים יחודיים."

אז מה באמת מניע את מאבקם לתחבורה ציבורית בשבת? נדמה שהתשובה ברורה...]

6. ההצעות העומדות על הפרק

כיום עומדות על הפרק מספר סוגיות משמעותיות בתחום השבת :

- א. אישור שינוי חוק העזר בתל אביב כך שיאפשר פתיחת חנויות בשבת
- ב. נוסחת הפשרה - "מסחר לא תרבות כן"
- ג. תחבורה ציבורית בשבת
- ד. הוספת יום ראשון בשבוע כיום מנוחה נוסף

את כל ההצעות והפתרונות לסוגיות השונות יש לבחון לפי קנה המידה בו צעדה מדינת ישראל מראשיתה ועד הנה בהסכמת: מקימיה, ראשיה במשך השנים, וכלל הציבור הישראלי- ובהמשך לסטטוס קוו ולחקיקה - והוא **האם אכן נשמר אופיו של יום השבת במרחב הציבורי או שמא נפרץ באופן שיהווה שינוי מהותי באווירת השבת בישראל?**

א) פתיחת חנויות בשבת בתל אביב

מועצת עיריית תל אביב-יפו ניסתה במהלך השנים האחרונות לשנות את חוק העזר העירוני כך שישנה את המצב הקיים שנים ויאפשר פתיחת חנויות בעיר באופן גורף, מה שעורר את התנגדות שר הפנים לאישור החוק וגרר מאבקים משפטיים, עד לגלגול הסוגיה לפתחה של הממשלה שצריכה לגבש את עמדתה בעניין.

ביחס לשמירת חוקי השבת ברשויות המקומיות, אפשר לומר באופן כללי שלמרות שניתן היה לצפות שהגורמים הממונים על אכיפת החוק יפעלו לשמירתו, המצב הקיים הוא שהחוק לעניין השבת איננו נאכף, ובמקומות מסוימים אף נראה כאילו איננו קיים.

המצב של חוסר האכיפה או לחילופין אכיפה בלתי מרתיעה מגביר את התופעה ומחריף הן את הפגיעה בעובדים והן את הרס צביון השבת.

א) תוצאה בולטת של האכיפה המינורית היא פתיחת עסקים רבים בשבת שלא במסגרת המותרת בחוק תוך פגיעה בצביון השבת במרחב הציבורי וכן פגיעה בזכויות עובדים הזכאים ליום מנוחה.

ב) בנוסף לכך, הדבר מהווה פגיעה חמורה בתחרות כאשר רשתות גדולות בבעלותם של בעלי הון מנצלות את עובדיהם ומחייבות אותם לעבוד בשבת ופוגעות בבעלי העסקים הקטנים.

ג) בעקבות כך, עסקים קטנים נאלצים גם לפתוח בשבת ונוצרת תגובת שרשרת המגבירה את הבעיה.

ד) חוסר ההרתעה מצד האכיפה גורם גם למקרים בהם עסק מפרסם עצמו כסגור בשבת על מנת שלא לעורר התנגדות מהציבור שהשבת יקרה בעיניו אך בפועל פותח בשבת.

בעיר תל אביב, כאמור, קיבלה התנהלותם הבלתי חוקית של בעלי החנויות הגדולות גיבוי ממועצת העיר שפעלה לשנות את חוקי העזר באופן שיאפשר לאותם חנויות שעברו על החוק להמשיך ולעשות זאת. וזה כאמור, תוך פגיעה בבעלי חנויות אחרים שמוכרחים בעקבות כך לפתוח את העסק בשבת ו"לעשות שבתם חול" ובכך יום המנוחה נהפך ליום המסחר.

אין ספק ששינוי חוקי העזר בתל אביב מהווה צומת דרכים קריטית שכן הוא יוביל, ככל הנראה, לשינוי בקנה מידה ארצי של חוקי העזר העירוניים כך שיאפשרו פתיחת חנויות בשבת, מה שיהפוך את יום המנוחה היהודי-לאומי ליום המסחר השבועי. ברשויות אחדות (דוגמת חדרה, אשדוד ועוד) כבר הצהירו שהם מחכים להכרעה בעניין ת"א על מנת לפעול בדומה גם בעירם.

שר הפנים לשעבר גדעון סער שהבין זאת, אכן נמנע מלחתום על שינוי חוק העזר. שכן מתוקף סמכותו כשר הפנים לאשר את שינוי החוק, מחובתו להביא בחשבון את השלכות הרוחב של שינוי חוק העזר המקומי על המערכת הארצית ומשמעותו לצביון מדינת ישראל בכלל. לכן טוב יעשה גם שר הפנים הנוכחי, אריה דרעי, אם ידחה על הסף את שינוי חוק העזר בתל אביב.

(ב) נוסחת "מסחר לא תרבות כן"

ישנם אישי ציבור שונים שכמענה לקולות הקוראים לשנות את המצב הקיים, קוראים ל"הסכמה מחודשת" שכביכול מתחשבת בצדדים השונים כאשר לגבי המסחר המצב יישאר כפי שהוא כיום אולם למוסדות וארועי תרבות יינתן אישור לפעול בשבת במרחב הציבורי.

בהצגת נוסחה זו, שפופולרית בעיקר משום היותה פשרה ו"כל אחד צריך לוותר קצת", ישנה התעלמות מהעובדה שהמצב הקיים מכוח ה"סטטוס קוו" הוא עצמו נוצר ע"י כך שכל אחד ויתר קצת, וכפי שניתן להתרשם מהרקע לקבלת הסטטוס קוו:

"הסטטוס קוו ביחסי דתיים חילוניים בישראל, מסדיר את היחסים העדינים שבין הציבור הדתי והחילוני. ככלל, הציבור החילוני שואף לחזק את החרויות הדרושות לו על פי תפיסת עולמו, ולהגיע להפרדת הדת מהמדינה. הציבור הדתי לעומת זאת מבקש לשמור על צביונה הדתי של המדינה גם במחיר של חיבור בין הדת למדינה, והגבלת חרויות הפרט באמצעות חוק, כאשר נוגע הדבר לאלמנטים דתיים. **הסטטוס קוו מקבע את המצב הקיים, כאשר כל אחד מהצדדים מקבל**

[מתוך "ויקיפדיה", ערך "סטטוס קוו"]

ומוותר."

אם כן, למעשה, ההבחנה המדויקת היא **שנוסחה זו אינה פשרה אלא פרצה** שבאה להרחיב את חילול השבת ולמעשה לשנות את אוירת השבת הנהוגה במדינת ישראל והמאפשרת את החיים המשותפים בה, וההולמת את שמירת המדינה על ערכיה היהודיים-לאומיים.

יש למנוע כל פעילות ציבורית בשבת הכרוכה בחילול שבת. הסכמה לנוסחה 'מסחר לא תרבות כן' מנתקת את יום השבת מהתוכן ההיסטורי שלו כבעל זיקה דתית מיוחדת והופכת אותו ליום מנוחה סתמי שלמעשה יכול להתקיים בכל אחד מימות השבוע.

(ג) תחבורה ציבורית בשבת

העקרונות הנ"ל של שמירת אופי השבת במרחב הציבורי, התקיימו במשך השנים במדינת ישראל גם ביחס לתחבורה ציבורית בשבת. לכן אין לפרוץ את המצב הקיים בכך שתתאפשר תחבורה ציבורית ע"י שליפת פתרונות מזדמנים שונים ומשונים.

הפתרונות המדוברים נוגדים את העקרונות הקיימים בכמה פנים:

- מציאות של חילול שבת בפרהסיה אינה ראויה בכל דבר ציבורי המשותף לכלל תושבי המדינה .
- מציאות כזו סופה שתגרום לאנשים רבים לעבוד בשבת ותמנע מהם לשמור שבת למרות שרצונם בכך.
- כאשר הרחוב מתנהל בדומה ליום חולין הרי שיש בכך משום פגיעה באופייה של השבת כיום מנוחה.
- מהסיבות הנ"ל, פתרון של נהגים שאינם יהודים בעייתי מאוד. ראשית, משום שאווירת הרחוב תשתווה ליסתם יום של חול' . שנית, הדבר יגרום להפליה של יהודים כנהגים (כיון שסביר שחברות התחבורה יעדיפו להעסיק עובד שיכול לעבוד בשבת) או לחילופין היגררות של נהגים יהודים רבים לעבוד ביום השבת.
- גם פתרון של הקמת קווי שירות אינו ראוי, שהרי סוף סוף גם הוא פתרון ציבורי המשנה את אוירת השבת; ויותר מכך, הוא יהווה פתח למיסוד תחבורה ציבורית רציפה בשבת.

(ד) הוספת יום ראשון בשבוע כיום מנוחה נוסף

בשנים האחרונות עלתה מספר פעמים היוזמה להוסיף את יום ראשון כיום מנוחה נוסף ובכך ליצור סוף שבוע ארוך בימים שבת- ראשון. מצדדי היוזמה העלו נימוקים שונים בשבח היוזמה ובתועלתה.

אמנם כאשר מנתחים את השלכותיה האפשריות ביחס למעמד יום השבת נתקלים בכמה חסרונות מהותיים שעלולים להוות פגיעה משמעותית במצב הקיים כיום (מבלי להיכנס לנימוקים המתנגדים להצעה מטעמים אחרים) :

1. יום השישי בו ישנה כיום שביתה חלקית מעבודה מנוצל להכנות לקראת יום השבת, מציאות שמתאימה מאוד לסדר השבוע היהודי. הפיכת יום שישי ליום עבודה רגיל, בכדי להשלים את שעות יום ראשון, תגרום לפגיעה קשה ביכולתם של העובדים להתכונן כראוי לשבת, עובדים יאלצו לסיים את העבודה בשעות מאוחרות, ובחודשי החורף באופן שגובל ממש בחילול שבת.

2. בעקבות הפיכת יום שישי ליום עבודה רגיל, סביר להניח שקווי התחבורה הציבורית הדלילים כיום ביום שישי יעבדו כיום רגיל, ותופעת ה'זליגה' של נסיעת תחבורה ציבורית אל תוך השבת תהיה בלתי נמנעת, ושוב- תהווה פגיעה באופי השבת במרחב הציבורי ובנהגים המעוניינים לשבות בשבת.

7. הצעותינו בתחום החקיקה

כאמור, כוונת המחוקק בחקיקת השבת היא ברורה ובאה לשמר את רוח הסטטוס קוו הנותנת מקום לשני הצדדים ומקיימת צביון ציבורי יהודי למדינת ישראל, וכפי שנתבארה ע"י שופטי בית המשפט העליון, כמובא לעיל.

על מנת לקבע את הכוונה הזו בחוק, ולהימנע מכך שפרצות בחוק יביאו לפרשנות הפוכה מכוונת המחוקק, יש לערוך מספר תיקונים בחוק, שלמעשה, לא ישנו את כוונתו אלא יבהירו אותה באופן חד משמעי.

בנוסף לכך, לאור המצב הפרוץ ביחס לשמירת החוק, כפי שתואר לעיל, יש לנקוט בצעדים שיגבירו את האכיפה וישיבו את שמירת החוק בכדי לשמור על אופי יום השבת.

(א) תיקון לחוק שעות עבודה ומנוחה

חוק שעות עבודה ומנוחה תשי"א-1951 שנחקק בזמנו כחוק סוציאלי שבא להגן על רווחת העובד ועל מניעת ניצולו ע"י מעסיקו קובע כי אסור להעסיק עובד ביום המנוחה. בהתאם לכך ובהתאם למסורת היהדות וההלכה נקבעה השבת כיום המנוחה המחויב על פי חוק ליהודי במדינת ישראל.

החוק יצר, למעשה, חיבור בין הצורך הסוציאלי ביום מנוחה לעובד לבין ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית.

לצערנו המצב בשטח מלמד ששתי מטרות החוק - הגנה על העובד ושמירה על צביון השבת - נפגעות בהיקף רחב ופעמים רבות מטרת החוק לא רק שאינה באה לידי הגשמה בפועל, אלא להיפך.

כמה חסרונות בחוק הן שגורמות לאי הגשמת מטרות החוק - ביניהן: אפשרות למצבים בהם מנוצלת חולשת העובד לצורך אילוצו "להסכים" לעבוד בשבת מחשש שמא יפוטרו; הכרח העובד להצהיר שהוא שומר שבת משיקולים דתיים כדי לשחררו מעבודה בשבת וכן חוסר "שיניים" לחוק שגורם לאי אכיפתו.

לאור זאת, התיקונים המוצעים בחוק מתייחסים לביטול כל ההגבלות המונעות מעובד שאינו מעוניין לעבוד בשבת לעשות זאת בניגוד לרצונו, ומניעת מצבי אפליה שמאפשר החוק במתכונתו הנוכחית.

כמו כן, על מנת לשמר את זכויות העובד כנ"ל ואת החשש מפריצת אופי השבת הקיים במדינת ישראל מוצע לעגן בחוק סנקציות ברורות כנגד עברייני החוק שיהוו חומת מגן למטרות החשובות שעומדות בבסיסו.

- מצורף נספח ב' - תיקון להצעת חוק שעות עבודה ומנוחה

(ב) הצעת חוק שביתת מוסדות לאומיים ונבחרים ציבור

על מנת לחזק את מעמדה של השבת כיום המנוחה הרשמי של מדינת ישראל בהתאם לעובדת היותה של מדינת ישראל מדינה יהודית, יש לקבוע חובת שביתה מפעילות של מוסדותיה הרשמיים של מדינת ישראל, ושביתה מפעילות של אישי ציבור.

מטרתו של חוק זה היא לעגן ולייחד את יום השבת יום המנוחה הרשמי של מדינת ישראל ברשות הרבים של המרחב הציבורי, תוך מתן דוגמא אישית מאישי ציבור המבטאים בפעילותם ממד ציבורי.

- מצורף נספח ג' - הצעת חוק שביתה מוסדות לאומיים ונבחרי ציבור

8. אישים מרכזיים בעניין חשיבות בשבת הציבורית בישראל

את ערכה היסודי וההכרחי של השבת הציבורית לישראל הכירו אישים ומנהיגים רבים שהתוו את הדרך על פי תפיסתם זו. לפנינו לקט קצר מדבריהם.

מייסדה של תל אביב וראש העירייה הראשון, **מאיר דיזנגוף**, התייחס לנושא שמירת השבת בעצרת שהתקיימה בעיר בשנת 1933, ואמר:

"אין כאן שאלה שבדת בלבד, אלא שאלה ציבורית ולאומית. לכל עם ועם יש מסורת של השקפות, אמונות, מנהגים - השומרת עליו..."

"...אוי לו ליחיד ואוי לו לקיבוץ שייבדל מתוך עמו. עלינו להישמר מחילול שבת בפרהסיה. יותר מאשר בעיר של עכו"ם (עובדי כוכבים ומזלות), **זקוקה העיר העברית הראשונה לחותם יהודי מיוחד**."

המשורר הלאומי **ח"נ ביאליק** כתב מכתב למזכיר קבוצת 'גבע', לאחר ששמע ביאליק כי חברי הקיבוץ מחללים את השבת, וכך כתב:

"ארץ ישראל בלי שבת לא תיבנה, אלא תיחרב, וכל עמלכם יהיה לתוהו. עם ישראל לא יוותר לעולם על השבת. היא לא רק יסוד קיומו הישראלי, אלא גם יסוד קיומו האנושי. כל עמי התרבות קבלו מידי ישראל, בצורה זו או אחרת, את יום המנוחה, והיא שעמדה להם ללבוש צורת אדם במקצת. בלעדיה היו כולם עומדים בפראותם.

השבת, ולא התרבות של תפוחי זהב או תפוחי אדמה, היא ששמרה על קיום עמנו בכל ימי נדודיו. ועתה בשובנו אל ארץ אבות, הנשליכנה אחרי גונו ככלי אין חפץ בו? **בלי שבת אין ארץ ישראל ואין תרבות ישראל, השבת היא התרבות**"

[*"אגרות חיים נחמן ביאליק"*, ה, עמוד רכח]

'אחד העם' - אשר צבי גינצבורג כתב:

".. אין צורך להיות מדקדק במצוות בשביל להכיר ערך השבת. מי שמרגיש בלבו קשר אמתי עם חיי האומה בכל הדורות, לא יוכל בשום אופן לצייר לו מציאות עם ישראל בלי 'שבת מלכתא'. אפשר לומר בלי שום הפרזה, כי יותר משישראל שמרו

את השבת שמרה השבת אותם, ולולא היא, שהחזירה להם את 'נשמתם' וחידשה את חיי רוחם בכל שבוע, היו התלאות של 'מי המעשה' מושכות אותם יותר ויותר כלפי מטה, עד שהיו יורדים לבסוף לדיוטא התחתונה של חומריות ושפלות מוסרית ושכלית".

[שבת וציונות, "השלח", ג, חוברת ו (סיוון תרנ"ח, 1898); "כל כתבי אחד העם", עמוד רפ]

מקס נורדאו, ממנהיגי הציונות אמר בחריפות :

"אני אומר לכם שבאם מישהו מחלל את השבת על הר המוריה, הוא חייב מיתה, באשר הוא רצה לרצוח לא בן אדם, אלא את נפש האומה".

[מורגן ז'ורנל, ניו-יורק, 28.12.1912 . מצוטט בזכרונות - יעקב רוזנברג]

ראש הממשלה הראשון, **דוד בן גוריון**, כתב במכתבו :

"הנהלה הציונית, הנהלת הסוכנות והנהלות קרן הקיימת לישראל וקרן היסוד החליטו להכניס סעיף לכל החוזים שבין המתיישבים ובין הקרנות את הסעיף הבא...בהכנסת סעיף זה אין ההנהלה הציונית, הנהלת הסוכנות או הנהלות הקרנות מתכוונות להתערב בהליכות המתיישב בענייני דת ולפגוע בחופש מצפוננו...**אולם לימי המנוחה בשבת ובחגים יש ערך לאומי כללי...**"

[להכות שורש, עמ' 135]

1) נתונים שפורסמו בכתבה בעיתון גלובס, 2012:

"נתונים רשמיים באשר לפעילות המשק בשבת, לא קל לקושש. משרד האוצר, אולי מחשש מפני זעם הבוחר חובש הכיפה ערב בחירות, נעל את שערי וסירב לשתף פעולה עם כתבה זו. במשרד התמ"ת היו אדיבים יותר והפנו לנתוני סקר בנושא שבוע העבודה בישראל, שנערך באמצע השנה החולפת על-ידי מינהל מחקר וכלכלה במשרד; ושעל-פי ממצאיו (ראו טבלה למטה), **16% מכלל השכירים בישראל (כ-450 אלף איש) עובדים לפחות באחד מ-3 המצבים הבאים: ביום שישי בערב, ביום שבת לפני צאת השבת ובמוצאי שבת. עוד נמצא כי 57% מכלל השכירים שעובדים בשבת היו מעדיפים שלא לעשות זאת, וכן כ-30% מהשכירים דיווחו כי מקום העבודה שלהם פעיל בשבת או במוצאי שבת.**

על-פי גורם בכיר בענף האשראי, שנהנה כמובן מהגידול בהיקפי הסליקה, השיעורים גבוהים אף יותר: כ-42% מבתי העסק בישראל פתוחים בשבת (כולל מוצאי שבת). על-פי מרכז גוטמן, נכון לשנת 2009 כ-60% מהישראלים תומכים בפתיחה של מקומות בילוי ופנאי בשבת, ונתון דומה עלה גם בסקר מכון גאוקרטוגרפיה בפברואר האחרון. מחצית מעסקי ההנעלה וההלבשה פתוחים בשבת ובמוצ"ש, מוסיף הגורם בחברת האשראי, כך גם 75% מעסקי המזון המשרתים לקוחות, ואילו בענף התרבות והבידור נרשמים 22% מהעסקות השבועיות בשבת, כפול מיום חול. על-פי הערכתו המלומדת של ד"ר גיא בן-פורת, מרצה למדיניות ציבורית באוניברסיטת בן-גוריון, שחוקר את הנושא, "עסקים שבחרים לפתוח ביום שבת נהנים מהכנסה שוות ערך ל-40% מכלל השבוע".

מנהליהם של מרכזי הקניות הגדולים נהנים מהתופעה, ושלא כמו משרדי הממשלה, הם אף ניאוטים לנדב נתונים ועושים זאת בהתלהבות בלתי מבוטלת. חיים חורש, מנכ"ל מתחם חוצות המפרץ, מוסר שסל קניות ממוצע ביום שבת עומד על 300 שקל לעומת סל קניות ממוצע ביום חול, הנאמד ב-120 שקל. בשבתות מגיעים למתחם המחודש, שהושק בשנה האחרונה, פי שניים מבקרים מאשר באמצע השבוע, והחנויות מתגברות את כוח האדם ב-30%.

מנחם מעודי, מנכ"ל המרכז הוותיק בילו סנטר הסמוך לרחובות, מלמד על תמונה דומה שלפיה סל הקניות הממוצע ביום שבת עומד על 350-400 שקל בממוצע, לעומת סל קניות באמצע שבוע שעומד על 150 שקל. מספר המבקרים בשבת, כך מעודי, עומד על למעלה מחמישים אלף מבקרים בהשוואה ליום חול אז מגיעה מחצית הכמות.

"תרבות הצריכה מתרכזת לסוף השבוע", מחזק את הטענה גם יוסי שליו, סמנכ"ל סחר ושיווק בטיב טעם. "השוק מתנהל באופן ברור כשיום ראשון הוא החלש ביותר, שני מתחזק וכך הלאה. בשוק שבו לא פתוחים בשבת, יום חמישי הוא החזק ביותר, ואצל מי שעובד בסוף שבוע יום שבת הוא מהחזקים. בטיב טעם יום שבת הוא השני בהיקפי הפדיון אחרי יום שישי. בסניף ראשון לציון מזרח, למשל, מגיעים ביום חול 1,400 לקוחות לעומת סוף השבוע אז מגיעים 15 אלף קונים".

<http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000809396>

1) בירושלים - בדיקה שנעשתה לפני כשנה מגלה - שיש לפחות 46 מסעדות פתוחות בשבת, 9 פאבים, 6 בתי קפה, 7 גלריות, 6 מוזיאונים, 5 פיצוציות, 4 בתי קולנוע ו-2 סוגים של מוניות שירות.

2) בתל אביב - בעתירה נגד פתיחת בתי עסק בשבת התברר שיש בין 300-400 בתי עסק שפתוחים בשבת בניגוד לחוק העזר העירוני (מעבר לבתי קפה שפתיחתם מותרת על פי חוק העזר העירוני של תל אביב).

3) מרכזי קניות - חיפוש פשוט באינטרנט מראה על מעל 40 מרכזי קניות פתוחים בפריסה ארצית. יש לציין שכל מרכז קניות כזה כולל בתוכו עשרות חנויות.¹

¹ <https://easy.co.il/%D7%A7%D7%A0%D7%99%D7%95%D7%A0%D7%99%D7%95%D7%9D%D7%95%D7%9E%D7%A8%D7%9B%D7%96%D7%99-%D7%A7%D7%A0%D7%99%D7%95%D7%95%D7%AA/?searchTree=4804&listPage=2>

4) חנויות הפתוחות בשבת - באתר 'פתוח בשבת' ישנו ריכוז חנויות שפתוחות בשבת.
לדוגמא בתחום 'רהיטים', ישנן למעלה מ-200 חנויות שפתוחות ברחבי הארץ.²

² [<http://www.shabatopen.co.il/Search/default.aspx?cat=39&Page=2>]

נספח ב' | הצעת חוק שעות עבודה ומנוחה (תיקון -), התשע"ה-2015

המסומן בצהוב- יימחק מהחוק הקיים

תיקון סעיף 9ג	1.	האמור בסעיף 9ג(ב) יימחק.
תיקון סעיף 9ד	2.	האמור בסעיף 9ד(א) לאחר המילים המנוחה השבועית יימחק.
תיקון סעיף 9ו	3.	האמור בסעיף 9ו(ב) יימחק.
	4.	האמור בסעיף 9ו(א) יימחק.

9ג. (א) לא יסרב הזקוק לעובד לקבל אדם לעבודה בשל כך בלבד שהוא הודיע עם קבלתו לעבודה שאינו מסכים לעבוד בימי המנוחה השבועית על פי איסור שבמצוות דתו שאותן הוא מקיים, ולא ידרוש ממנו ליתן התחייבות לעבוד בימי המנוחה השבועית כתנאי לקבלתו לעבודה.

(ב) הזקוק לעובד רשאי לדרוש ממי שהודיע כאמור בסעיף קטן (א) שימסור לו, לא יאוחר משבעה ימים מיום הדרישה, תצהיר בכתב לפי סעיף 15 לפקודת הראיות [נוסח חדש], תשל"א-1971, ובו הפרטים המבססים את הודעתו ובכללם פרטים המעידים על הכרתו הדתית ועל קיום מצוות דתו, ואם הוא יהודי - שהוא גם שומר על כשרות בביתו ומחוצה לו ואינו נוסע בשבת.

9ד. (א) עובד שמעסיקו דורש ממנו לעבוד בימי המנוחה השבועית, או שהודיע לו על כוונתו לדרוש ממנו לעבוד כאמור, רשאי להודיע למעסיקו, לא יאוחר משלושה ימים מיום הדרישה או ההודעה כאמור, שהוא אינו מסכים לעבוד בימי המנוחה השבועית על פי איסור שבמצוות דתו שאותן הוא מקיים.

(ב) מעסיק רשאי לדרוש מעובד שהודיע לו כאמור בסעיף קטן (א) שימסור לו, לא יאוחר משבעה ימים מיום הדרישה, תצהיר בכתב לפי סעיף 15 לפקודת הראיות [נוסח חדש], תשל"א-1971, ובו הפרטים כאמור בסעיף 9ג(ב).

9ה. מעסיק רשאי לשנות באופן סביר את תנאי עבודתו וסדרי עבודתו של מי שהודיע לפי סעיפים 9ג או 9ד, שאינו מסכים לעבוד בימי המנוחה השבועית.

9ו. (א) הודעה לפי סעיפים 9ג או 9ד שהיא הודעת שקר, או שנותנה נדרש למסור תצהיר כאמור בסעיפים אלה, ולא עשה כן - בטלה.

5. הוספת סעיף 26א. 26א העושה אחת מאלה, דינו - קנס פי שלושה מהקנס הקבוע בסעיף 61

(א)(3) לחוק העונשין:

(1) העובר על הוראות סעיפים 9-9ה.

6. הוספת סעיף 26 ב. 26ב(א) מעשה או מחדל בניגוד לסעיפים 9 עד 9ה הם עוולה אזרחית,

והוראות פקודת הנזיקין [נוסח חדש], יחולו עליהם, בכפוף להוראות חוק זה.

שנדרש לעבוד
ה השבועית
מס' 5)
א-1981
מס' 11)
סביר בתנאי
מס' 5)
א-1981
מס' 14)
ולא
מס' 5)

(ב) בית המשפט רשאי לפסוק בשל עוולה לפי חוק זה פיצוי שלא יעלה על 50,000 ש"ח, בלא הוכחת נזק; סכום זה יעודכן ב-16 בכל חודש, בהתאם לשיעור שינוי המדד החדש לעומת המדד הבסיסי;

לענין סעיף קטן זה –"מדד" – מדד המחירים לצרכן שמפרסמת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה;

"המדד החדש" – מדד החודש שקדם לחודש העדכון;

"המדד הבסיסי" – מדד חודש מרץ 2015

7. הוספת סעיף 26ג. 7. מקום שהעוולה נעשתה על ידי תאגיד, יהיה אדם אחראי גם הוא לעוולה, אם היה אותה שעה מנהל פעיל בתאגיד, שותף, למעט שותף מוגבל, או עובד בכיר האחראי לנושא הנדון, אלא אם כן הוכיח שניים אלה:

(1) העוולה נעשתה שלא בידיעתו;

(2) הוא נקט אמצעים סבירים בנסיבות הענין כדי למנוע את העוולה.

8. הוספת סעיף 26ד. 8. לענין חוק זה דין המדינה כדין כל אדם.

הכנסת העשרים

יוזם: חבר הכנסת _____

הצעת חוק חובת שביתה של נבחר / עובדי ציבור ביום השבת, התשע"ו–2016

- מטרת החוק**
1. מטרת חוק זה לחזק את מעמדה של השבת כיום המנוחה הרשמי של מדינת ישראל בהתאם לעובדת היותה של מדינת ישראל מדינה יהודית וקביעת איסור על השתתפותם של אישי ציבור או עובדי ציבור בפעילות ציבורית הכרוכה בחילול שבת.
- הגדרות.**
2. בחוק זה –
"חילול שבת" – פעילות שאינה מותרת על פי ההלכה או פעילות הגורמת לאחרים לבצע פעולה שאינה מותרת על פי ההלכה.
"מועדי ישראל", כהגדרתם בסעיף 18א' בפקודת סדרי השלטון והמשפט, התש"ח–31948. הסדרים נוספים לצורך שמירתם של מועדי ישראל ייקבעו בחוק
"פעילות ציבורית" – כנסים, הופעות, הרצאות, מסיבות עיתונאים לרבות כל פעילות ציבורית בפרהסיה העשויה להיות כרוכה בחילול שבת או להביא לחילול שבת.
"שבת" – זמן השבת הרשמי שיקבע על פי לוח הזמנים שיפורסם על ידי הרבנות הראשית לישראל החל מזמן הדלקת הנרות ועד מועד צאת השבת.
3. נבחר ציבור, עובד מדינה עובד ציבור, עובד רשות מקומית, עובד רשות ממשלתית, וכל נושא משרה ציבורית לא יקיים ולא ישתתף בכל אירוע ציבורי הכרוך בחילול שבת או מועד, למעט אם קיבל את אישור הרב המקומי או את אישור מועצת הרבנות הראשית, כי אין בפעילות המתקיימת וכן בהשתתפותו בפעילות המתקיימת בכדי לגרום לחילול שבת או מועד.
- אכיפה**
5. העובר על האמור בסעיף 3 הינו אשם בעבירת משמעת ויהיה נתון לשיפוטה של ועדת המשמעת הרלוונטית או בית הדין הרלוונטי לעניינו.

דברי הסבר

למרות שמדינת ישראל, מעת הקמתה הוגדרה כמדינה יהודית, פעמים רבות, נבחרו ציבור ועובדי מדינה משתתפים בפעילויות שונות הכרוכות בחילול שבת בין אם מדובר בקיום מסיבות עיתונאים, הודעות לתקשורת או השתתפות בפעילויות תרבותיות שונות. העובדה כי רבים הם אישי הציבור המקיימים פעילות ציבורית ביום השבת, הן פעילות פוליטית והן פעילות ציבורית כזו או אחרת גורמת לפגיעה חמורה בצביונה של השבת כיום מנוחה ואף בפרהסייה הציבורית. פעמים רבות השתתפות נבחר הציבור או עובד הציבור בפעילויות מעין אלו אף כרוכה בחילולי שבת נוספים של רבים אחרים ואף מעצימה את הפגיעה בקדושת השבת, בצביונה הציבורי ובעובדת היותה של מדינת ישראל מדינה יהודית המבקש לשמר את יום השבת כיום מנוחה ולו ברשות הרבים. בתיקון המוצע ייאסר על נבחרו ציבור, עובדי מדינה ואישי ציבור אחרים לקיים כל פעילות ציבורית העשויה לגרום לחילול שבת שלהם ושל אחרים.

בנוסף ייאסר לממן מכסף ציבורי כל פעילות של גוף המקיים פעילות זו.

בחוק ייקבע במפורש כי חריגה מהוראות החוק מהווה עבירת משמעת והעובר יהיה נתון לשיפוטה של וועדת המשמעת הרלוונטית אליו ו/או לשיפוטה של בית הדין המשמעת הרלוונטי בהתאם לתפקיד אותו הוא ממלא.